

Raluca ARSENIE-ZAMFIR

Matricea stilistică sau complexul fugii după Europa

Stylistic Matrix or the Complex of „Running towards Europe”

(Abstract)

The rebuilding of contemporary Rumanian philosophy must exceed the hollowness of a prejudice comprehension through the revolt against the intellectual convenience and spiritual inertia. The Rumanian method of philosophy is primarily connected to the emotional comprehension of what being means, so far as metaphysics is defined as principle of the human existence. We affirm the need for one phenomenological reduction, which leads us towards national individuality. Thus, a possible solution would be the return to self-immanence. The individual acceptance of the existence and the responsibility towards oneself reveal the practical signification of the human being manifestation, which starts with the self-questioning.

Ipoieza de la care pornim în eseu de față denunță obișnuința intelectualului de a se regăsi în compromisuri, fie ele filosofice sau religioase, dezinvoltura de a-și justifica metafizic inerția, de a-și potoli setea de creație originală într-un banal popas pe umărul altor culturi sau într-un legendar efort de reconstrucție. De aceea considerăm că zbaterea filosofiei românești actuale stă sau ar trebui să stea sub semnul revoltei împotriva comodității și inerției spirituale, în încercarea de autotranscendere și de eliberare de sub greutatea unei matrici stilistice atemporal asumate.

Filosofia culturii a lui Lucian Blaga, departe de a rămâne doar un edificiu de gândire originală, pare să se fi transformat într-un adevărat blestem pentru reforma filosofiei actuale, căci justetea constatării paradigmatică devine povară și argumentare a paraliziei ideologice. Mult mai simplu este să te refugiezi în spatele istoriei pe care să o învinuiești de conspirație și boicot,

să-ți asumi matricea stilistică drept circumstanță atenuantă a terorii de a-ți spune cuvântul propriu într-un mediu auster. Ca intelectual, te regăsești în situația paradoxală a unui mutant cultural cu un epidermism inversat, mereu dispus să absorbi cultură din exterior, fără a expira creație, permanent flămând de note de subsol, hidoasă creatură ambulantă asemenea autodidactului sartrian. În definitiv, informația acumulată funcționează ca garant de civilizație, de adecvare cibernetică, în vreme ce gestul creativ în sine este sufocat de complexul recuperării, reconstrucției, refacerii. Zidurile pe care intelectualul complezant le ridică în jurul său alcătuiesc un sistem de iluzii menite să-l protejeze împotriva propriului sacrificiu creator, dar ele sfârșesc prin a-l aliena de însuși sensul culturii.

Problema se pune din start în sensul unei re-formări atât de profund înrădăcinate în mentalitatea românească încât

putrezim ca Manole în fața mănăstirii, mereu surpată, sperăm să reconstruim alchimic fără temelie, căutăm Ană gata de sacrificii și adormim zilnic cu mulțumirea împlinirii viitoare. Să ne explicăm: înainte de a porni la refacerea culturii actuale, trebuie să vedem ce, cât și cum a mai rămas din obiceiurile culturale anterioare, trebuie să ne întrebăm dacă o nouă epistemă culturală retrasează urmele celei precedente, dacă nu cumva prin absorbția permanentă de informație exterioară ne situăm deja într-un discipolat paralizant. Pornim în lămurirea incertitudinilor noastre de la imagologia românească trasată în perioada interbelică (în special de Blaga), remarcând încă de la început că felul românesc de a face filosofie se situează mai curând într-o arie de comprehensiune afectivă ce reclamă o aderență mitico-sangvină la românită, decât în domeniul conceptualului.

Genealogia conceptului filosofic românesc include o primă fază de tatonare a metafizicii occidentale, înlocuită într-un timp secund de transformarea abisală a categoriilor absorbite, pentru a ne situa în orizontul misterelor. Totul se petrece ca și cum filosoful își asumă rolul înțeleptului din basme și, asemenea lui, găsește leacuri în cuvinte ce știu să adâncească taine. Adevărată filosofie sub regimul lui „ca și cum”, fără prea multe întrebări, dar cu răspunsuri implicite în magia unui „așa a fost să fie”, cum ar fi spus Noica... După cum observa Lucian Blaga sau D. D. Roșca, experiența metafizică se îngemănează cu diferitele tipuri de experiență mistico-religioasă, răspunzând de modul ontologic sub forma unei „mitosofii” (cf. Blaga, *Diferențialele divine*).

Totuși, tentativa omului spre absolut solicită ființa ca întreg, făcând loc cunoașterii speculative în ipostază de veritabil apanaj al filosofării. Important este că meditația metafizică este văzută nu ca rod al

temperamentului fiecărui om în parte, ci drept corolar esențial al existenței umane. De aici pornind însă, trebuie făcut partajul între simpla opinie, superstiție sau credință, și filosofare, înțeleasă ca experimentare principial conceptuală a vieții. A păstra nelimitat domeniul gândirii filosofice înseamnă a o abandona într-o țarină deșertuită sau, mai simplu, a fi pretutindeni și nicăieri, a vorbi cuvinte goale despre nimic în special, despre tot în general. Tocmai de aceea devine profund inoportună năzuința pe care Lucian Blaga și-o permitea cu privire la armonizarea felurilor de a ne raporta la viață: „ne mai îngăduim credința, edificatoare în felul ei, că gândirea mitică, după ce a fost refulată în filosofie și știință, mai are un spațiu de respirație metafizică” (cf. Blaga, *Ființa istorică*). Afirmarea noastră nu pune în discuție valoarea de adevăr a aserțiunilor lui Blaga, ci pur și simplu atrage atenția asupra incoerenței lor de fond cu epistema în care ne plasăm acum. Într-o epocă post-modernă în care încercăm definirea unui nucleu filosofic românesc trebuie să purcedem la îndepărtarea prejudecăților „mitosofești”, la chestionarea revoluționară a propriei noastre experiențe meditative, pentru a putea în cele din urmă să ne creăm o etică existențială adaptată felului nostru de a fi.

Este imperativă o amplă reducere fenomenologică aplicată gândirii actuale în întregime, o *epoche* radicală aptă să deschidă orizontul spre individualitatea de neam a ființei românești. Căci a filosofa înseamnă a-ți spune ființa, dar într-un fel anume, într-un anume timp. Aristotelic vorbind, ființa nu acționează ca unitate generică și universală, ci ca o denumire comună, concepută analogic. Ca gen unitar, s-ar dilua într-un metalimbaj capabil să circule dincolo de babilonia limbilor pentru a spune totul despre tot într-o indeterminare generalizată; în particular însă, această situație nu clarifică nimic din ceea ce

căutam prin denunțarea românității noastre. Ființa are sens și rost pentru individualități determinate, ea însăși se autodetermină în procesul de rostire individuală și se manifestă. Iar a face filosofie în România presupune a ne spune ființa noastră românească. Din acest punct de vedere, a căuta ființa dincolo de noi, fie într-un import neselectat de cunoștințe, fie printr-o persistență nejustificată într-un misticism moralizant, înseamnă a face doar act de traducere perimată a propriei identități prin intermediul unei transcendențe alienante. Considerăm că reîntoarcerea la imanența sinelui este cheia de boltă a soluționării problemei ființei, din moment ce singura ființă despre care putem vorbi este ființa ce trăiește, ființa individuală.

Fundamentul primei evidențe fenomenologice constă în recunoașterea vieții ca promotor al manifestării sinelui. Putem conceptualiza sinele doar în măsura în care acesta trăiește; înlănțuirea cartesiană a lui „cogito ergo sum” stă mărturie pentru această certitudine de nezdruncinat. Mai mult chiar, trăirea sinelui și propria sa imanentizare nu se pot realiza decât sub regimul unei simultaneități de principiu dintre gestul prin care viața investește sinele și cel prin care sinele recunoaște manifestarea vieții. Principala consecință constă în inadecvarea asumării unei morale seculare, a unei filosofări adaptate altui timp decât cel în care se situează sinele meditator.

Cu alte cuvinte, dacă ne situăm într-un prezent continuu pe care ni-l asumăm individual în funcție de felul nostru afectiv de raportare la sine și în funcție de felul nostru cogitativ de responsabilizare în fața evenimentelor ce ne schimbă, atunci nu ne putem apropria o morală transmisă dincolo de timpuri pentru a ne struni comportamentul și a ne curăța cugetul. Punctăm aici pe scurt opoziția fundamentală dintre morală și etică, retrasând

cumva polemica dintre perspectiva cartesiană și cea spinozistă. Este vorba despre tradiția dogmatică ce prescrie echivocitatea ființei, necesitatea coordonării insului cu o divinitate atotștiutoare și punitivă totodată, și obligația respirării sub regimul confruntării dintre adevărat și fals. Totuși, soluția omului care se regăsește în fața sinelui după ce se va fi eliberat de povara prejudecăților și dogmatismelor, soluția acestuia este autodefinirea printr-o etică personală, individual ajustată, adecvată timpului, spațiului și felului său. De aici încolo, existența nu se mai poate defini în termeni de valoare, ci prin sensul practic al manifestării ființei, mereu plasată în calea evenimentelor și imprevizibilului, permanent în căutarea echilibrului etic dintre ceea ce este util și plăcut sinelui și ceea ce îi este nociv.

Evident, trebuie evitate derivatele, dintre care analizăm doar două. Pe de o parte, nu trebuie înțeleasă întoarcerea la sine ca libertate absolută în raport cu mediul social în care ne plasăm, ca dezlegare la anarhism, deoarece libertatea este absolută doar în legătură cu sine, cu imanența proprie, la rândul ei investită într-un proces corelativ de conceptualizare ce va permite – prin ordonarea gândului – manifestarea în transcendență, deci prezența efectivă în lume. Mai clar spus, asumarea etică a sinelui facilitează adecvarea individului la realitatea existenței proprii și dirijează (cumpătează!) integrarea acestuia în comunitatea din care face parte. Pe de altă parte, desemnarea unei etici individuale nu blochează persoana într-un autism precoce făcând imposibilă acordarea individului cu societatea ce îl transcende. Rezumând în spiritul unei ideologii radicale, precizăm că transcendența se definește ca nucleu al imanenței, adică individul raportat la sine își garantează imanența prin celălalt, în sensul în care transcendența reprezintă spațiul de joc și oglindire al subiectivității.

În același timp, integrarea în mundaneitatea ce ne transcende se face, după cum am precizat mai sus, pe bază unei etici individuale ajustate, care la rândul ei se înrădăcește în viața ce ne investește pe noi toți. A vorbi despre viață în general revine la a încerca să definești ființa ca gen unitar, fapt ce ne-ar conduce, asemenea lui Protagoras și Anaxagoras, la indistincția dintre neființa în potență și ființa în act. Prin urmare, pe soclul ontologic reprezentat de viață se înalță edificiul indivizilor ce viețuiesc, fapt ce le permite să emită aserțiuni despre ceea ce îi întemeiază. Cu alte cuvinte, ontologia ființei se lămurește prin practica individuală, în sensul că *praxis*-ul se dezvoltă în limita vieții ce investește pe fiecare în parte și pe toți în general, într-o amplă unitate a tuturor multiplicităților viețuind. Tocmai de aceea fiecare etică individuală nu poate avea decât un sens, cel al vieții înseși, iar comunicarea în societate se face în virtutea nucleului ontologic prezent în fiecare, nucleu ce ne face să acordăm afectul cu rațiunea pentru a ne manifesta intersubiectiv în lume.

În plus, afectarea sinelui prin integrarea în lume se face printr-un just schimb de conotații între imanența proprie și mediul social transcendent. Metamorfizarea existenței individuale în supapă aspirantă de informații externe fără a păstra dreapta măsură a specificului subiectiv, nu face decât să destabilizeze esențial ființa, să o plaseze într-un dezechilibru ontologic prin care va ajunge la ignorarea sinelui și la pervertirea într-o transcendență seacă prin obiectivare sterilizantă.

Punerea la încercare a propriei ființe devine primul pas al viețuirii efective. Începutul trebuie să fie întrebarea, cu conștiința faptului că mereu se schimbă datele problemei, că nu ne scaldăm nemicând în apa aceluiași râu, că epistemele succesive sunt în ruptură, iar nu în conti-

nuitate. Vorbeam mai sus de adecvarea eticii la timpul, spațiul și felul ființei individuale. Dacă felul insului se dezvăluie prin chestionarea sinelui imanent, timpul și spațiul la care facem referință reprezintă, pe de o parte, cadrul obiectiv istoric (paradigma de referință, dispozitivele de disciplinare sociale asociate etc.), în care ființa este pusă la încercare prin evenimente noi, printr-o continuă cerere de transformare. Acesta este motivul pentru care etica personală trebuie să adecveze sensul interogației imanente la asumarea cogitativă a transcendenței, deci la practica efectivă a mundaneității. Rămâne însă, pe de altă parte, problema cadrului spațio-temporal al inconștientului creator.

Atunci când privim în „matricea stilistică” realitatea rostirii diferite a ființei pentru fiecare individualitate în parte (la Blaga, aceasta e văzută la nivel macro, ca individualitate colectivă, de neam), atunci genialitatea previzionară a filosofului sibian se dovedește un fapt incontestabil. Dacă însă ne rezumăm să plasăm matricea stilistică într-un spațiu carpato-danubiano-pontic, într-un spațiu geometric și măsurabil totodată, atunci riscăm să ne alterăm ființa națională prin reducere abuzivă la obiectivitatea limitativă. A vorbi alături de Lucian Blaga de un „inconștient colectiv” mioritic presupune – într-un sens radical – asumarea unui plan de imanență în care individul operează o ordonare selectivă, astfel încât aranjarea pe care o efectuează în cadrul existenței să-l definească în ipostază de român. De aceea fiecărui spațiu galileian tangibil îi corespunde un context inconștient de creație, în sensul în care imanența individului se echilibrează printr-un schimb reciproc cu realitatea transcendentă, înțelesă drept complex de date geografice, economice, politice. Deci, prezentului atemporal dezvăluit de chestionarea creativă a sinelui îi corespunde un prezent istoric, ce definește un ansamblu

socio-politic. Cu alte cuvinte, românitatea, adică ființa conjugată la timpul prezent iterativ al României, se poate exprima plenar doar în spațiul românesc, în urma unei prealabile interogări a sinelui ce îi va fi permis eliberarea de prejudecăți și întoarcerea la punctul zero al realei comprehensiuni ontologice.

Înțelegerea matricei stilistice ca imortalizare a comunității în tipare predefinite, departe de a traduce gândul filosofului sibian, devine astfel penalizantă pentru întreaga ideologie națională, în sensul consolării, resemnării și justificării implicite a inerției creative și a lentorii existențiale. Mai mult chiar, impasul actual al filosofiei românești definește, din păcate, o realitate de secole: gândirea creativă în ansamblu moare, înainte de a se maturiza, sub povara propriei insuficiențe, prin prevalența bolnavicioasă a preocupării pentru supraviețuirea economică și politică, în defavoarea întoarcerii la sine spre a regăsi rostul viețuirii. De aici, pasul e mic spre dezvoltarea unui cult al imitației, denunțat de Școala Ardeleană, dar prezent azi mai mult decât oricând. Admirația imitativă se întoarce repede în ranchiună, în critică acerbă la adresa unor culturi care pot crea altfel decât ortodoxicește, la adresa altor civilizații în care egalitatea de drepturi e valabilă pentru orice culoare, sex sau avere. Consecințele negative ale ignorării sinelui și a românității ca atare se dezvăluie prin mania reformelor continue, chiar și atunci când nu e cazul, prin efervescența ilocuționară contrabalansată de lentoarea punerii în practică. Singura speranță ce îi rămâne privitorului este ca românitatea să nu se definească tocmai prin ceea ce ultimele decenii au lăsat să se întrevadă, prin resemnarea de a fi, prin lehamitea de a acționa, prin vanitatea de a se afirma.

Una dintre principalele dificultăți în refacerea posibilității creative actuale este însăși frica de schimbare. Asemenea

eroului din poveste, românul încearcă să găsească un model existențial valabil în orice circumstanță, printr-un efort singular apt să dea seama de o multiplicitate ontologică; importul de regimuri politice și de gândiri cvasi-culturale stă mărturie. Încercarea de a rezista la tot, oriunde, oricum, inclusiv în fața propriilor neajunsuri, trădează teama de a aborda evenimentul, groaza de devenire și istorie, poate chiar neîncrederea în sine și neputința rațională de a înfrunta haosul. Căci în orice trebuie metodă, ordine de priorități și recunoaștere de posibilități, nu poți construi de-a valma, fără limite și fără temelie.

În contextul actual, chiar și teoria sofianicului dezvoltată de Lucian Blaga poate pune piedici unei conștiințe de neam deja prea dezorientată. Dacă pentru adevărata cultură a satului cupola sofianică ilustra coborârea divinului printre cei vii într-o manifestare plenară a existenței, astăzi totul se dezzechilibrează, căci nu mai putem vorbi despre cultura majoră a orașului și cea minoră de la sat (mai valorizantă și mai profundă, în opinia lui Blaga), tocmai pentru că diferența geoeconomică nu mai există. Într-un ruralism transformat în satul de vacanță al orașeanului, fastul ortodoxiei concordă cu bombastica elocvenței, pictura murală devine simplu cult al reprezentării, iar cupola bisericii se aseamănă unei mari picături ce-și găsește în ceruri un punct de sprijin prea subțire pentru o greutate morală prea mare. Umilința, prea rar asumată, se pierde în frica de a fi și de a deveni sau este totalmente perimată de speranța deșartă că transcendența ne va umple imanența, că ne putem împlini dincolo de noi, că putem trăi fără noi, uitând în definitiv că porunca biblică viza primordial iubirea de sine. Să trăiește într-un dincolo constant, unde Dumnezeu e sus și iadul e jos, să fii când într-o parte, când în alta, nicicând egal cu tine... Permanenta parazi-

tare a sinelui prin aportul exclusiv de exterioritate – fie ea înțeleasă ca aliniere economică, integrare europeană, vis american, cultură occidentală ș.a.m.d. – face ca neamul să nu se clădească în relație cu sine și cu propriile dorințe. Căci nu saturarea necesităților vorbește despre năzuințele naționale, ci raportul este invers, articularea dorințelor conduce către definirea nevoilor. Spune-mi ce-ți dorești ca să-ți spun cine ești!

*

Din aceste motive și multe altele încă, considerăm că filosofia românească actuală nu se poate afirma decât printr-o etică de viață individualizată și individualizantă, în raport cu paradigma în care trăim, astfel încât replierea adevărilor anterior dobândite sau importate nu reprezintă o soluție de reabilitare de lungă durată. Lucian Blaga considera că însuși simțul comun este o fereastră către filosofie, cu condiția ca produsele sale să se ridice la acel nivel de ideație care să le facă apte de a intra în substratul gândului filosofic. În plus, același filosof sibian sublinia că înainte de a pune problema metodei, limbajului și scopului în filosofie, trebuie făcut efortul individual de auto-punere în discuție, în sensul în care doar filosofarea ca *praxis* organizează datele cunoașterii și clădește o lume. Aceste aserțiuni trebuie înțelese ca imperativul prin care fiecare ins să facă efortul chestionării sinelui și al privirii iscoditoare în adâncul firii, cu neajunsul că (re)construcția durabilă a filosofiei românești actuale nu poate fi fructul unui mănunchi de intelectuali dispuși să se sacrifice pe altarul primului edificiu cultural autentic. Trebuie clădită și educată o ideologie colectivă, astfel încât elita culturală – indiscutabil prezentă și cristalizată în orice colectivitate națională – să nu sucombe sub inerția reactivă a celorlalți. În discuție revine raportul dintre imanența

individuală și transcendența mundană, în măsura în care între cei doi poli se cere un echilibru dinamic, în măsura în care afirmarea gândirii personale are nevoie de receptarea celuiilalt, până la a risca aneantizarea oricărui efort creativ atunci când manifestarea ființei se lovește de zidul ignoranței sau dogmatismului. A schimba o mentalitate de masă este, cert, o utopie, cu atât mai apăsătoare cu cât intelectualul român actual trăiește drama asumării și responsabilizării tardive a generațiilor precedente.

Complexul adecvării permanente cu exteriorul iar nu cu sinele, tradus exemplar prin devorarea termitică de știință și prin compilarea revoltătoare de bibliografii pentru editarea de broșuri, altfel spus – complexul fugii după Europa – plasează soarta gândirii actuale într-o imposibilitate de fond, într-o moarte prematură. Să ne explicăm. În contextul în care se marginalizează voluntar cercetarea, în care se estompează spiritul de analiză în favoarea celui de colaj anodin, în care afirmarea filosofică de sine coincide cu orgoliul și setea de putere, persistența anormală, chiar denaturată, în zbaterea intelectuală nu poate lua decât imaginea unei maladii. Filosofii devin epidemiologi ai propriei boli, sperând transmiterea virusului dincolo de timpul limitat al existenței individuale. Inerția dramatică a generațiilor precedente i-a lăsat fără laborator lingvistic, imposibilitatea traducerii în română a conotațiilor din alte limbi purtând emblema timpului zăcut în efortul supraviețuirii, fără luxul gândului iscoditor de sine. Contagios, fără incisivitate creativă de ameliorare conceptuală, intelectualului actual nu-i rămâne decât să spere într-o moarte implozivă ce va face generațiile viitoare să-și asume dezinvolt și natural ceea ce momentan subzistă în stadiu de maladie: cultura. Intelectualul român trăiește drama trecutului și

moare sub povara viitorului, apter, minoritar, destinat uitării și totuși indispensabil culturii.

*

În final, o scurtă paranteză despre diaspora filosofică. Cert, efortul cultural al acesteia ar consta în punerea problemelor specifice imagologiei românești, în direcționarea felului în care românul trebuie să se întoarcă la sine pentru a-și dobândi individualitatea de neam. De aceea a jucat și va juca în continuare rolul de catalizator epidemiologic, contribuind colateral la cultura românească. A fi însă format în descendența heideggeriană sau foucauldiană sau radical fenomenologică sau orice altă descendență nu înseamnă – după părerea noastră – a rosti românește ființa, nu

înseamnă a participa la (re)construcția filosofiei românești, ci a te face oglindă pentru un alt fel de gândire sau a garanta puterea meditativă ce ne investește pe toți, oriunde, oricând. Matricea stilistică minoritică presupune în egală măsură întoarcerea la rostul firii, cât și conjugarea sinelui cu realitatea efectivă și istorică a spațiului mundan românesc. În cel mai bun caz, diaspora filosofică se poate mândri cu originea română a unui alt tip de rostire a ființei, în măsura în care însăși matricea stilistică a individului devine sub impactul asumării evenimentțiale a existenței. Dublă dramă a intelectualului: refugiat în altă limbă, încearcă traducerea impersonală a ceea ce este cel mai personal în ins, viața și imanența ființei. Luptă dublă contra limbii restrictive și a firii subiective.